

Մ Ի Հ Ա Մ Ե Ս Տ Բ Ա Ն Ա Գ Ո Ղ

Պ. Գ. Խաչկունց հրատարակել է «Հայոց կրօնական բանաստեղծութիւնը» (Լուսնայ, 1901. զիւրք Ա. էջ. 209—240), որ արդարեւ կամ խնամքով է այս ու այն տեղից և յետ ու առաջ դասաւորելով 43 յօդուած հիւսել:

ԳՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

(Աւստրա 1898. էջ 114. Տաղալափութիւն և Շեշտա-
դութիւն.)

Դ. ԽԱՉԿՈՆՑ

(Լուսնայ 1901. զիւրք Ա. էջ 222—223 և 218—219.
յօդ. 19, 13 և 14.)

Շարականի երգեցողութեանց առղերի և հատուածների վերջաւորութեան ժամանակ երկար կամ զոյգ ամանակ ունեցող վանկերին հետեւում են ընդհանրապէս կոճաները՝ (կենտ) մինչև վերջը կամ կրկին մի զոյգ ամանակ ունեցող վանկի հաղիպելը. «Բարեխօսութեամբ» այս օրէնքով է գնում մինչև վերջը. «Բարեխօսութեամբ» մեր + ու և հետեւ ընկալ զաղաչանս + ու պաշտօնէնք. և ինչ: «Լեւոն վիմաճին» աղբեր յարգաւոր պարունակ ծաղկեալ, այգի վայելու... «Խորհուրդ մե՛ծ է առնելէ» որ յայնմ առաջ յայտնեալ. հովիւք երգեն ընդ հրեշտակս, որան աւերիս աշխարհէ... Չինուորութիւնք հրեշտակայ օրհնէն դէպ... «Չայնիւն աւերաբանէ» հրեշտակ... «Տէր որ է մեջ լեւոն» աղբերապետք զնորէ վե՛ն... և ինչ: Այս ընդհանուր օրէնքին համաձայն է զրեթէ շարականների 4/3 մասը: Պատարագի արարողութեան մէջն էլ ենք նկատում այս կանոնը բայց շատ փոփոխուած և այլալաճ. օր. Ամեն և ընդ հոգեւորք քում: Եւ ևս խաղաղութեան դեր աղաւթնութիւն: Ամենայն սրբովք զորս յեղաբանութեամբ և առաւելապէս ընդեր աղաւթնութեամբ. յետոյ խառն է:

Երաժշտութիւնն էլ ինչպէս բանաստեղծութիւնն ունի տաղաչափական օրէնքներ. այսինքն՝ իւրաքանչիւր երգ շեշտերի զրութեան համաձայն պէտք է բաժանել հատածների: Երաժշտական երկու զլիաւոր հատած կայ՝ Մեծասար և Ստեղծ. մնացեալները սոցանից ամանց կամ բաղադրութիւն են: Մեծասար 2/4 է մի երաժշտական հատած, եթէ պարունակում է զոյգ ամանակ, ուր շեշտուում է առաջինը, երկրորդն անշեշտ է անցնում. Ստեղծ 3/4 է, եթէ բովանդակում է երեք ամանակ (կոճատ) ուր շեշտու-

Նախականի երգեցողութեան առղերու և հատուածներու վերջաւորութեան առնել, երկար կամ զոյգ ամանակ ունեցող վանկին կը հետեւին ընդհանրապէս կոճանները մինչև վերջը կամ կրկին զոյգ ամանակ ունեցող վանկ մը: «Բարեխօսութեամբ» այս օրէնքով է մինչև վերջը: «Բարեխօսութեամբ» մեր + ու և հետեւ ընկալ զաղաչանս + ու պաշտօնէնք. և այլն: «Լեւոն վիմաճին» աղբեր յարգաւոր պարունակ ծաղկեալ, այգի վայելու... «Խորհուրդ մե՛ծ է առնելէ» որ յայնմ առաջ յայտնեալ. հովիւք երգեն ընդ հրեշտակս, որան աւերիս աշխարհէ... Չինուորութիւնք հրեշտակայ օրհնէն դէպ... «Չայնիւն աւերաբանէ» հրեշտակ... «Տէր որ է մեջ լեւոն» աղբերապետք զնորէ վե՛ն... և ինչ: Այս ընդհանուր օրէնքին համաձայն է զրեթէ շարականների 4/3 մասը: Պատարագի արարողութեան մէջ ալ այս կանոնը թիւ շատ փոխուած ու այլալաճ, օր. Ամեն և ընդ հոգեւորք քում: Եւ ևս խաղաղութեան դեր աղաւթնութիւն: Ամենայն սրբովք զորս յեղաբանութեամբ և առաւելապէս ընդեր աղաւթնութեամբ. յետոյ խառն է:

Երաժշտութիւնն ալ բանաստեղծութեան նման ունի իր տաղաչափութեան օրէնքները. այսինքն իւրաքանչիւր երգ շեշտերու զրութեան համաձայն բաժնուած է հատածներու: Երաժշտական երկու զլիաւոր հատած կայ՝ մեծասար ու ստեղծ. մնացածները ասոնցմ, մեծանցուած կամ բաղադրուած են: Մեծասար 2/4 երաժշտական հատած մըն է, եթէ պարունակէ զոյգ ամանակ, ուր կը շեշտուի առաջինը, մինչ երկրորդը անշեշտ կանցնի, ստեղծ է 3/4 եթէ կը բովանդակէ երեք ամանակ (կոճատ) ուր կը շեշտուի կրկին առաջինը, մինչև

ում է կրկին առաջինը, բայց վերջին երկուսն անշեշտ են մնում. Մեծասարի ածանցումն են $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{2}{2}$, $\frac{2}{8}$, $\frac{1}{8}$, և ինչ ուր օր. $\frac{1}{4} = \frac{2}{4} + \frac{2}{4}$, շեշտում է որպէս Մեծասարը ($\frac{2}{4}$), այն զանազանութեամբ, որ առաջին $\frac{2}{4}$ -ի շեշտն աւելի զօրեղ է, քան երկրորդինը ինչ: Ստեղծի ածանցումն են $\frac{5}{8}$, $\frac{6}{8}$, $\frac{9}{8}$, $\frac{12}{8}$, $\frac{6}{4}$, $\frac{9}{4}$, և ինչ ուր օր. $\frac{9}{8} = \frac{5}{8} + \frac{5}{8} + \frac{5}{8}$ առաջին $\frac{5}{8}$ -ը զօրեղ շեշտ ունի, երկրորդը՝ զրեթի, առաջինի կիսի չափ, և երրորդն աւելի պակաս է: Բարդութիւններն են $\frac{5}{4}$, $\frac{7}{4}$, $\frac{5}{8}$, $\frac{7}{8}$, և ինչ ուր օր. $\frac{5}{4} = \frac{2}{4} + \frac{5}{4}$ -ին կամ $\frac{5}{4} + \frac{2}{4}$ -ին և շեշտուում է պարզերի շեշտադրութեան օրէնքով: Մեր եկեղեցական եղանակների մէջ կան թէ՛ Մեծասար և թէ՛ Ստեղծ և թէ՛ ածանց ու բարդ հատածներ:

Երաժշտութեան և լեզու շեշտադրութեան օրէնքները սերդ կապ ունին, երկուսի շեշտն անբաժան ընթանալով մի անբախտելի ներդաշնակութիւն պէտք է ներկայացնեն:

Մեր լեզուի մէջ շեշտուում են բառերի վերջին վանկերը միայն, բացի կոչականներէց, երգեցողութեան մէջ ներելի է բազմավանկ բառերին երկու շեշտալ և, եթէ հնարաւոր է, բառի արմատը շեշտել, որպէս արեւ են և մը նախնի բանաստեղծ — երգիչ — երաժիշտ հայրերը: Ուրեմն նախ պէտք է երգի խօսքերը լեզուական չափի վերածել, ապա հատածների բաժանել, որպէս զի լեզուի և եղանակի շեշտն իրար համընկնեն:

Այսպէս իմ «Հայոց եկեղեցական եղանակները» (Արարատ 1894, էջ 222—227 և 256—260, Սողոմոն Ա. Ս. Սողոմոնեան) ուսումնասիրութիւնիցն էլ, մէջ ընդ մէջ, արտագրել և այնտեղ ցրել տալով, 31, 32 և 33 յօդուածներն է կազմել, մասամբ կամ ամբողջովին: (Լուսնայ 1901, գիրք Ա. էջ 229—232): Մնացածներն էլ ուրիշ տեղերիցն են արտագրած անշեշտ օր. Սահակ վարդապետ Ամատունուց՝ 30 յօդուածը (Արարատ 1894, էջ 178—179) և այլն և այլն և այլն:

Պ. Գ. Խաչկունցի ընդ իր Երաժշտական օրէնք ղեկիւղ և իւր ազգային երաժշտութեան մասին հասկացողութիւնն անդամ չունի, Բայց Բարեւ է, որ Հայոց խաչերն ալ, եղանակներն ալ ծաղումով հայացի չեն, այլ հայացած. սակայն այդ միտքն էլ նոյնքան հայաշէ ղեկ, այլ հայաշաշ:

Կոմիտաս Վարդապետ

